

Haller in Brentanov empirizem

MATJAŽ POTRČ

POVZETEK

Haller zagovarja tezo, da je Brentano empirist. Teza vrojenosti kot empirizmu nasprotno stališče trdi, da je pri oprimerjenju občutkov nujno prisotno prostorsko. Empirizem pa tega ne zahteva. Na tej podlagi lahko vidimo, kako nobeno izmed meril, ki jih Haller navaja v prid tezi, da bi bil Brentano empirist, ne vzdrži. Če se ozremo na njegova stališča glede prostora, je Haller pravzaprav sam nativist, torej pristaš teze o vrojenosti.

ABSTRACT

HALLER AND BRENTANO'S EMPIRICISM

Haller defends the thesis that Brentano is an empiricist. Nativism as the view opposite to empiricism claims that the spatial is necessarily involved in the individuation of sensations, whereas empiricism does not make any such requirement. Measured with this, criteria used by Haller do not prove Brentano as an empiricist. Considering his views about space, Haller himself is a nativist.

1. Hallerjeva splošna teza, da naj bi bil Brentano empirist

Haller pravi, da je Brentano empirist. Brentano je blizu Comtovemu pozitivizmu in Dunajskemu krožku z njegovimi trditvami, da je metoda naravoslovnih znanosti primerna tudi za filozofijo. Prav tako poudarja pomen izkustva kot izhodišča analize. Vse to se zdi precej prepričljivo.

Vendar se velja ob teh točkah kljub temu kritično zaustaviti, tako da si najprej ogledamo značilnosti empirizma, da bi jih pozneje lahko uporabili kot merilo za določanje, ali naj se tudi sami pridružimo trditvam o Brentanovem empirizmu.

2. Kaj je empirizem?

Na splošno je empirizem nauk, ki poudarja pomembnost izkustev. To je podčrtano tudi s slovarskim pomenom besede "empiričen", ki je blizu "eksperimentalnemu, opazovanemu, praktičnemu, pragmatičnemu", nasproten pa je "teoretskemu". Empirizem meni, da moramo dati v nasprotju z ozadno težo teorij prednost izkustvu. Uporaba besede "empirizem" v pomenu filozofske smeri je temu morda blizu. Nasploh povedano torej izraz "empirizem" enostavno pomeni, da moramo dati neosmišljenemu izkustvu prednost pred izkustvom, ki ga pogojuje teorija, torej pred ozadno razloženim iz-

kustvom. Empirizem je nasproten nativizmu oziroma tezi o vrojenosti. Medtem ko teza o vrojenosti podčrtuje pomembnost teorij pri razlagi, empirizem takšen vnaprej dan pomen teorij zanika. Ko gleda empirist rožo, so zanj pomembna izkustva opazovanja posamičnih rož. Medtem pa je za privrženca teze o vrojenosti pomemben že obstoječ pojem rože, oziroma teorija o rožah nasploh, s kakršno pač razpolaga določen organizem. Empirist predpostavlja, da je temelj zaznave v zbiranju posamičnih izkustev. Po mnenju zastopnika teze o vrojenosti pa gre pri zaznavanju pomembna vloga vrojenim že vnaprej danim pojmovnim strukturam.

3. Brentano razume občutke s stališča teze o vrojenosti, ne pa empiristično

Prvi pokaz, da je teza o Brentanovem empirizmu morda vprašljiva, temelji na dejstvu, da le-ta zagovarja tezo vrojenosti za področje občutkov ter da s tem v zvezi obširno argumentira proti empirizmu.

Tudi če je temu tako, pa lahko morda še vedno menimo, da zanikanje empirizma pri občutkih ne izključuje, da bi Brentano branil empirizem kot splošno filozofsko tezo.

Prav to po vsej verjetnosti meni Haller. Vendar bom skušal takšno stališče ovreči. Torej, kar Brentano trdi glede občutkov -da se njihova narava ujema s tezo o vrojenosti- moramo posplošiti. Brentano je do empirizma sumnjičav, Hallerjeve trditve glede Brentanovega empirizma pa ne vzdržijo preskusa.

Ker je argument odvisen od občutkov, si moramo ogledati, kako spor o empirizmu poteka na področju občutkov. To moramo pojasniti preden se odpravimo k posplošitvi trditve proti empirizmu.

Preden bomo kritično predstavili in ovrednotili Hallerjeve trditve glede Brentanovega empirizma pa moramo tudi še nadalje pojasniti, kaj je empirizem.

4. Po občutkih določen empirizem

Potrebujemo zanimivo opredelitev empirizma. Takšno opredelitev nam lahko oskrbi razumevanje občutkov.

a. Občutki

Občutki so elementi za gradnjo zaznav. Tako obstaja občutek rdeče barve, ta občutek pa seveda še ni zaznava rdečega jabolka. Občutek rdečega z nekaterimi dodatnimi zadevami, kakršna je denimo vidna zaznava globine, pripomore k celotni zaznavi rdečega jabolka. Vkolikor nanje gledamo samostojno, pa so občutki elementi, ki vstopajo v zaznavo. Skupna točka občutkov in zaznav je, da jih organizem nujno opazi, oziroma je z njimi vsaj nujno soočen, tako kot je to pri občutkih. Občutki se razlikujejo od zaznav po tem, da ne terjajo jasnega zavedanja. Ker ne terjajo nikakršnega zavedanja, pa lahko občutkom rečemo fizikalne in ne psihološke bitnosti. Primer občutka je fonem /m/, če ga primerjamo z glasovno zaznano besedo "mačka", v kateri se pojavi.

b. Teza o vrojenosti kot trditev, da je oprimerjenje oziroma individuacija nujno prostorska

Dejstvo, da se občutki, kakršen je denimo lisa rdeče barve, nekako sami po sebi vsilijo v vidno polje, lahko izrazimo s trditvijo, da pripadajo izkustvom, ki nujno

vključujejo prostor.

Prostor prav tako služi kot merilo oprimerjenja občutkov. Dva barvna madeža, ki sicer med sabo delita vsa ostala kvalitativna določila, bosta vendarle med seboj različna, če zavzemata različna prostorska položaja. Tako lahko rečemo, da sta oprimerjena glede na svojo umestitev v prostoru.

Teza, da občutki nujno vključujejo prostor, je teza vrojenosti in zatorej ni empiristična. Kako naj to razumemo? Najbolj enostavno povedano teza o vrojenosti če predpostavlja določeno ozadje izkustev, to ozadje pa lahko razločimo kot prostor.

Vkolikor naj primerno razumemo tezo, da vrojenost zajema prostor, bo koristno, če se seznanimo s primerom pojavnosti zelene barve.

i. Pojavna zelena barva

Teza o pojavnosti zelene barvi trdi, da pravzaprav v ontološkem smislu zelena sploh ne obstaja kot neodvisna barva. Imamo sicer rumeno in modro, ki obstajata kot neodvisni barvi, nimamo pa zelene. Kako potem lahko o zeleni sploh govorimo? V tem trenutku postane pomembna teza, da barva nujno vsebuje določen prostor. Vsak zapažen občutek, kot je denimo barva, terja določen prostor. Barva kot občutek je prostorsko oprimerjena. Rekli smo že, da sta si dva barvna madeža različna vsaj glede na prostor, ki ga zavzemata. Lahko si torej predstavljamo del prostora, ki ga razdelimo tako, da so nekateri deli rumeni ter da so nekateri deli modri.

(1) Neprosojnost občutkov

Vsakič občutek je neprosojen. Ni mešanica, ima prav sebi lasten prostor. V tem je tudi pomen trditve, da sta rumena in modra elementarni barvi. Med seboj nista zamešani, saj sta elementa. Sklepanje, da je prostor občutkov neprosojen, je plod premisleka, da je barvna lestvica bodisi neskončno deljiva in raztezna, ali pa da kaj takega načeloma ni možno. Vendar pa barvne lestvice ne moremo neskončno deliti. Med poljubnima dvema barvama na barvni lestvici ne obstaja neskončno mnogo različnih barv. Drugič pa barvne lestvice prav tako ni mogoče neskončno razširiti na obe strani. Takšno razteznost si morda lahko zamislimo pri tonski lestvici, ki jo načeloma neskončno razširimo na obe strani. Nič podobnega pa, kot se zdi, tudi načeloma ne moremo trditi za barvno lestvico. Barve so številčno omejene. Prav tako ne obstajajo mešane barve. Tako mora obstajati nekaj neodvisnih temeljnih barv. Zelena na primer ontološko gledano ne obstaja. Obstajata le rumena in modra. Ti dve barvi nista prosojni. Kljub temu, da ne obstaja nič drugega kot rumena in modra, pa zeleno pojavno zaznavamo. To se zgodi tedaj, ko je razdelitev prostora na rumene in modre podprostore preveč drobno zrnata, da bi te prostore lahko opazili.

(2) Deljivost prostora

Prostor lahko enostavno predstavimo kot dvorazsežno območje.

Takšno področje lahko razdelimo na kvadratke, te kvadratke pa lahko še nadalje delimo. Če so kvadratki izmenično rumeni in modri, jih bomo vsakič prepoznali, da so prav te barve, če so seveda pravšnje velikosti, da se udejanji naša zaznava. Če se deljivost povečuje, od neke točke naprej ne bomo več mogli prepoznati rumenih in modrih kvadratkov. Dosegli smo zaznavni prag. Na tej točki bomo prostor prepoznali kot zelen prostor. Ne bo nikakršne zelene, vendar pa se bomo zavedali, kako zaznavamo zeleno. Takšna je pojavna zelena barva.

(3) Oprimerjenje oziroma individuacija

Dva kvalitativno enaka barvna madeža bosta dva, vkolikor se prostorsko razlikujeta. Takšno je prostorsko merilo oprimerjenja občutkov.

- c. Empirizem je določen v nasprotju s tezo vrojenosti kot izkustvo, ki ne obsega nujno tudi prostorskega oprimerjenja

Teza o vrojenosti trdi, da je prostor nujno zajet v oprimerjenje občutkov. Nasprotno empirizem zanika, da bi bil prostor nujno vključen v izkustvo občutkov. Empiristično izhodišče lahko razumemo kot pristajanje na izkustvo brez ozadja, zahtevo po *tabuli rasi*, po belem papirju, s katerim prične naše izkustvo. Po empiristovem mnenju je prostor izveden iz izkustva in ni že vnaprej dan.

- d. Posplošitev prostora kot merila za oprimerjenje

Teza vrojenosti je bila zatrjena za področje občutkov. Ali jo lahko razširimo tudi na zaznavanje? Mar je naše zaznavanje jabolka prav tako prostorsko oprimerjeno kot so tudi občutki?

Stavili bomo na to, da zaznavanje, podobno kot občutki, vendar na drugi ravni, tudi terja prostorsko oprimerjenje. Merilo za oprimerjenje jabolka bi tako trdilo, da sta dve kvalitativno identični jabolki zares dve zato, ker se pojavljata na dveh različnih prostorskih področjih.

5. Merilo

Ko smo si ogledali primer občutkov, smo dobili merilo za določitev empirizma. Izkazalo se je, da je merilo empirizma negacija teze o vrojenosti. Ker je teza vrojenosti opredeljena s tem, da pri njej prostorsko nujno sodi k oprimerjenju občutkov, mora negacija teze vrojenosti, torej empirizem, trditi, da v oprimerjenje občutkov ni vključen nikakršen prostor. Če to merilo prostorske določitve posplošimo, se izkaže, da poudarja teza o vrojenosti pomen prostora, medtem ko empirizem pomembnost prostorskega zanika.

Če je *odsotnost prostorskega* tako razumljena kot obeležje *empirizma*, bom sedaj trdil, da nobena od značilnosti, za katero Haller meni, da naj bi bil Brentano zavoljo nje empirist, ne zadosti merilu za empirizem. Ker prostorsko nastopa pri Brentanu na več ravneh, ga moramo razlagati kot zagovornika teze o vrojenosti, in ne kot empirista.

6. Hallerjevi argumenti za to, da je Brentano empirist

- a. Zaporedje argumentov

- i. Brentano je pisal o psihologiji z empiričnega stališča

- (1) Teza o Brentanovem empirizmu: Brentano je empirist že zategadelj, ker je njegova najbolj znana knjiga naslovljena *Psihologija z empiričnega stališča*.
- (2) Razlogi za prepričanje, da je Brentano glede psihologije zagovornik teze o vrojenosti, in ne empirist.

Izraz "empiričen" se zares pojavlja v naslovu najbolj znane Brentanove knjige. Toda kaj natančno ta izraz pomeni? Ne kaže na "empirizem" v smislu filozofskega gibanja, ki je znano pod tem imenom. Najprej pomeni, da moramo upoštevati izkustva. Vendar pa to samo na sebi, namreč da smo pozorni na izkustva, še nima posledice, da smo se odločili glede teze o vrojenosti ali pa za empirizem. Podčrtamo lahko pomembnost izkustev ter smo glede tega empirični, tako da sledimo smislu besede "empiričen", ki kaže, da imamo opraviti z izkustvi. Vendar pa ob tem lahko še menimo, da so izkustva dana vrojeno, da se pojavijo s sebi lastnim prostorom, ne pa empirično v smislu, da vanje ne bi bil vključen nikakršen prostor. V nasprotju s takšnimi empirističnimi prepričanji je Brentano gotov, da vsakršno izkustvo že samo nujno vsebuje sebi lasten prostor, kajti sicer ga ne bi mogli ustrezno oprimeriti. Ker meni, da je prostor pomemben pri oprimerjenju, je Brentano zagovornik teze o vrojenosti.

- ii. Brentano je empirist, ker razume metodo filozofije kot metodo naravoslovnih znanosti

(1) Teza o Brentanovem upoštevanju naravoslovnih znanosti

Poleg aristoteljanskega zahtevka, da pri preiskavi sledimo naravnemu redu, je Brentano sprejel metodo sodobnih naravoslovnih znanosti. Zatorej je Brentano empirist.

- (2) Razlogi za prepričanje, da je upoštevanje pomena naravoslovnih znanosti združljivo z razlago po meri teze o vrojenosti

Sklep, da je Brentano empirist, ne sledi. Lahko namreč upoštevamo metodo naravoslovnih znanosti, pa smo še vedno zagovorniki teze o vrojenosti.

Po Hallerjevem mnenju so razlogi za Brentanov empirizem v tem, da jemlje kot izhodišče svoje raziskave izključno dejstva. To naj bi se ujemalo s prehodom iz golega opazovanja narave na aristoteljanski način v smer teorij. Comte je Brentanov model glede tega, da je terjal "razlagalne teorije" (Haller 1989, str. 23).

To podčrtovanje pomembnosti teorij pri opazovanju narave se ne zdi značilno za empirizem. Nasprotno: podčrtovanje pomembnosti teorij kot ozadja izkustev je zahteva teze o vrojenosti.

Tako lahko rečemo, da je upoštevanje naravoslovnih znanosti vsaj združljivo z interpretacijo v smeri vrojenosti.

(3) Comte in filozofska obdobja

Comte ni le navdahnil Brentanove teze, da je resnična metoda filozofije metoda naravoslovnih znanosti, ampak tudi začrtanje filozofskih obdobj. V nasprotju s Comtom, ki je menil, da obstajajo tri obdobja, Brentano ni pripustil končnega filozofskega stanja. Misli, da je možen tudi upad, kar lahko ponazorimo s filozofijo Schellinga in Hegla, ki zase terjata pripoznanje, da delujeta na področju znanosti, čeprav je njuna dejavnost morda še najbolj podobna glasbi. V tej svoji sodbi je bil Brentano blizu "empiristom Dunajskega krožka" (Haller 1989, str. 23).

Če se kritično ozremo na ta dejstva, lahko kljub vsemu rečemo, da ne ponujajo nikakršnega trdnega zagotovila za prepričanje, da je Brentano empirist. Ovrženje idealistične metode samo na sebi še ne predstavlja obrambe empirizma.

Nasprotno, po Brentanu obeležuje napredno filozofsko obdobje "čisto teoretsko zanimanje" (Haller 1989, str. 23). Zopet se zdi podčrtovanje teoretskega bližje merilom

teze o vrojenosti kot pa tezam empirizma.

Druga zahteva pri naprednem filozofskem obdobju je "z naravo usklajena metoda" (Haller 1989, str. 23). Ta zahteva prav tako ne kaže združljivosti z empirizmom: metodo, ki jo vodi narava, še vedno lahko pojasnimo tudi na način vrojenosti.

(4) Še nekaj Hallerjevih točk v dokaz, da je Brentano empirist, ter razprava o teh točkah

- V *Psihologiji z empiričnega stališča* je znanstvena psihologija podana kot temeljna za filozofijo (Haller 1989, str. 26). Tod imamo poskus omejitve psihološkega in fizičnega, skupaj s klasifikacijo psiholoških pojavov, kot so predstave in sodbe. Gre za "program empiristične filozofije, kjer je izkustvo" (Haller 1989, str. 26) najbolj v ospredju, vendar pa ni zastavljena niti metafizika.

Razprava: Ker je izkustvo dano za glavno merilo, da je določena filozofija empiristična, se zdi, da ustreza sodba, da je Brentanov pristop nativističen. Izkustvo namreč vključuje prostor. Brentano vsaj ne trdi, da ga ne bi. Če pa izkustvo vsebuje prostor, potem Brentanov pristop ni empirističen, ampak se ravna po meri vrojenosti. Da je temu res tako, še nadalje potrdi dejstvo, da Brentano nasploh sprejema nativistično tezo o notranjem izkustvu - notranje izkustvo je vselej opremljeno z (izkustvenim) prostorom. Zatorej ne zadošča, če zgolj navedemo izkustvo kot merilo empirizma - izkustvo lahko razločimo po meri vrojenosti.

- Navedeni so razlogi, zakaj je prav psihologija posebej zanimiva znanost: Psihološki pojavi so pomembnejši od fizikalnih, ker "so nam najbližji" (Brentano 1989, str. 26).

Razprava: Pomembnost psiholoških pojavov lahko razločimo tako, da psihološki pojavi že vključujejo prostor. Če pa je temu tako, potem je zgornji premislek in celoten na njem temelječ pristop nativističen. Prav tako pa je splošno znano, da je tako, če sledimo najširšim smernicam Brentanove filozofije.

- Psihološki pojavi, vključno s predstavami kot s temeljem psiholoških dejev, so zaznani z neposredno razvidnostjo. Notranje zaznavanje je v tem smislu nasprotno opazovanju predmetov zunanje zaznave, vključno s pozornostjo. Medtem ko so psihološki deji zaznani neposredno razvidno, lahko pri zunanji zaznavi pride do zmote.

Razprava: Vse to se zdi združljivo s hipotezo notranjega zaznavnega prostora, ki je neposredno dostopen razvidnosti in je tako sam na sebi združljiv s tezo o vrojenosti, ne pa z empirizmom.

- Obstajajo le pojavi notranje zaznave. Barvam, toplotam, otipom pa pripada zgolj intencionalni obstoj (Haller 1989, str. 27).

Razprava: Ali to pomeni, da se občutki (fizikalno, zunanje zaznave), ker so pač prostorski, tudi ravnajo po tezi vrojenosti - medtem ko pa notranje zaznave ne vključujejo prostora?

Zdi se, da notranje zaznave prav tako vsebujejo prostor. Še več, zdi se, da zunanja zaznava dobi svoj prostor, svoje načelo oprimerjenja, po notranji zaznavi.

- Filozofska metoda: Filozof lahko le postopoma napreduje (Haller 1989, str. 25/26), ne da bi sprva postavljajl univerzalne hipoteze.

Razprava: Je to značilno za empirizem? Ne nujno, tudi zagovornik teze vrojenosti lahko napreduje postopno.

- Reizem trdi, da obstajajo zgolj stvari, temu pa je dala navdih Aristotelova kritika Platonove teorije o idejah.

Razprava: To še nič ne pove o empirizmu. Najmanj je vse to lahko združljivo z nativizmom. Kajti stvari obstajajo v prostoru. Ta pogled na prostorsko je morda osreden

pri Brentanovem reizmu.

- Splošni pristop skuša najprej oskrbeti merilo za empirizem. Predlog je, da je empiristično tisto, kar *ni* prostorsko opredeljeno. Tisto, kar je prostorsko opredeljeno, pa je s tem v nasprotju nativistično. To je najprej pokazano za področje občutkov. Vprašanje je, ali to prostorsko obeležje, ki nakazuje nativistični pristop na področju občutkov, lahko razširimo v splošno tezo, da je prostorsko nasploh obeležje vrojenosti ter da je odsotnost prostorskega obeležja empirizma. V to smer smo že sklepali.

- Brentano je sprejel Aristotela, (in na ta način) i. empiristično filozofijo, ii. pozitivistično filozofijo (Mill, Comte, Spencer), iii. opisno psihologijo, "ki mora filozofiji dati branljive empirične temelje in vzgled pri metodi" (Haller 1989, str. 25).

Razprava: Kot je nakazano, so vse te točke zares empiristične. Vendar pa Brentano njihov empirizem tolmači na nativistični način, tako da podčrtuje prvotnost prostorskih izkustev.

iii. Brentano je empirist na področju pojmov (možna razširitev teze)

Možna trditev je, da četudi je Brentano nativist na področju občutkov, še vedno ostaja empirist na področju pojmov.

(1) Brentanove teze

Brentano trdi, da je vednost o občutkih lahko bistvena pomoč in ključ za razumevanje pojmovnega.

(2) Razglabljanje v smeri, da je Brentano, kar zadeva pojme, nativist

Ker je bilo pokazano, da je Brentano na področju občutkov pristaš teze vrojenosti, in ker prav tako trdi, da je lahko naša vednost o občutkih ključ k naši vednosti o pojmovnem, lahko predpostavimo, da so najpomembnejša obeležja občutkov lastna tudi pojmom. Ker pa se je izkazalo, da je najpomembnejše posamično obeležje prostorsko oprimerjenje, lahko po analogiji sklepamo, da bo prostorsko oprimerjenje prav tako najpomembnejše obeležje pojmovnega. Če je tako, potem Brentano na področju pojmov ni empirist ampak pristaš teze vrojenosti.

iv. Brentano je nativist na področju občutkov

(1) Brentanove teze

Brentanove teze o občutkih smo si ogledali v delu naše razprave o oprimerjenju pri občutkih, ko smo govorili o pojmovni zeleni barvi.

(2) Razglabljanje v smeri, da je Brentano nativist na področju občutkov

Glede svojih pogledov na pojavno zeleno barvo ter na občutke se Brentano izkaže za nativista.

7. Haller kot pristaš teze vrojenosti

Upošteva naša merila, da pri oprimerjenju občutkov nativizem vključuje prostor,

pa tudi ob razširitvi naše teze, da je prostorsko oprimerjenje nasploh pomembno tudi za takšna področja, kot je zaznavanje, se Haller izkaže kot pristaš teze vrojenosti. To nas morda lahko preseneti. Vendar pa je to rezultat uporabe merila, da je nativistično oprimerjenje prostorsko.

a. Haller o prostoru

i. Hallerjeve teze o prostoru

Hallerjeve teze o prostoru bodo predstavljene ob opiranju na fragmentarni zapis "Stvari v prostoru" (1986). Tam piše: "Stvari so v prostoru, in stvari same so prostorske. Prostor je naša orientacija od začetka dalje. Čim smo v svetu, smo v prostorskem svetu."

"Že sam poskus, da bi določili stvar z njenimi lastnostmi, konča v dimenzijah razsežnosti."

"Naša prva izkustva zajemajo rokovanje z bližino in oddaljenostjo, z doseganjem in z neuspehom doseganja stvari - to so *prostorska izkustva*."

"Če nekdo nekaj vidi, potem vidi, kar pač misli videti v prostoru ali kot prostor v prostoru."

To prostorsko izkustvo, naj zabeležimo, velja za vsako žival in ne le zgolj za človeško žival.

"Tisti, ki se dotika, čuti, se premika, celo tisti, ki le sliši, izkuša bližino in oddaljenost, izkuša prostor kot nekaj, kjer je. Prostor se s stališča /tega bitja/ razširja v sledi videnega, v perspektivi, ter se razteza na vse strani, če ga opazujemo bolj od blizu."

ii. Razlogi za trditev, da je Haller glede prostora izjemni pristaš teze vrojenosti

Haller se res izkaže kot nativist, vkolikor upoštevamo njegov pogled na prostor:

"Stvari so v prostoru, in stvari same so prostorske. Prostor je naša orientacija od začetka dalje. Čim smo v svetu, smo v prostorskem svetu."

Haller se glede tega ujema z Brentanom, ki za prostor prav tako zagovarja tezo vrojenosti.

Haller tako postavlja prostorsko izkustvo v ospredje. To izkustvo, ki je zanj, kot se zdi, zaznavanje -ne da bi bila pri tem pozornost usmerjena na občutke- je opredeljeno prostorsko.

Hallerjevo stališče glede prostora se zdi precej skrajno v smeri vrojenosti: "Čim smo v svetu, smo v prostorskem svetu." Takšno stališče je ontološko in ne zgolj spoznavno.

b. Haller o zaznavanju

i. Hallerjeve teze o zaznavanju

(1) Haller o različnih vrstah zaznavanja

Haller prične z opisom zaznavanja, kot da le-to temelji na naslednjem razmerju: čutno zaznavanje → Fizikalna realnost.

Če želimo to ilustrirati, recimo, da mi čutno zaznavanje oskrbi sliko jabolka in da

je tamle zunaj jabolko kot fizikalno realni predmet.

Slika se bolj zaplete, ko to običajno obliko zaznavanja primerjamo z dvema vrstama neuspelega zaznavanja. Prvi primer neuspelega zaznavanja je tedaj, ko zgrešimo. Gledam na jabolko, vendar ga zaznavam kot hruško. V tem primeru je bil obstoječi individuim (jabolko) zgrešen ob mojem oprimerjenju med zaznavo: jabolko sem bil zaznal kot hruško.

Kritični pregled pokaže, da nam zaznavanje v nasprotju s halucinacijo oskrbi realni predmet. Čemu bi sicer govorili o zaznavanju? Če ga zamešamo s primeri halucinacije, se naziv "zaznavanje" prične prazniti.

Drugi primer neuspešnega zaznavanja imenuje Haller farsa zaznavanja. Farsa zaznavanja se pojavi, ko ni oprimeriti ničesar, ne glede na to, da je nekaj zaznano. Ko to nadalje razlaga, Haller pravi, da je farsa zaznavanja primer zgolj obstoja opisa brez referenta.

Takšna je shematska predstavitev različnih vrst zaznavanja:

Pri farsii zaznavanja se pojavi jezik kot pomembna sestavina:

čutno zaznavanje → Jezik → Fizikalna realnost.

Zaznavanje je razumljeno kot uporaba opisa ali imena v smislu jezikovnega elementa, zato da v običajnem primeru izberemo referent. Pri farsii zaznavanja pa referenta ni.

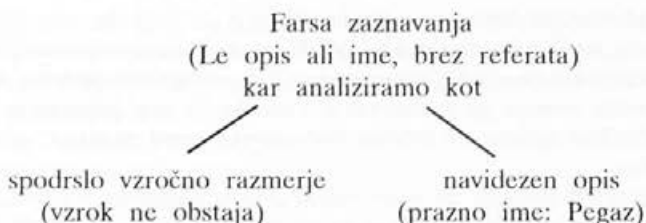
Vprašamo lahko: če umanjka referent, čemu naj temu izkustvu še rečemo za zaznavanje, ne pa halucinacija?

Druga zanimiva okoliščina je, da je v zaznavanje vključen jezikovni element, ime. Morda je s tem mišljeno, da sta v zaznavanje vključena sodba in sklepanje. Vendar pa Haller sam navaja trditev, da zaznava ni nujno jezikovna. Menda meni, da pritiče zaznavanju narava sodbe. Sodba sama pa zopet ne vključuje nujno jezikovnega elementa.

Tako imamo razmerje Zaznavanje → Sodba, ne da bi ob tem nujno obstajala Fizikalna realnost:

Čutno zaznavanje → Sodba → Fizikalna realnost.

Tako se zdi primerno, da jezikovni element razločimo kot element sodbe. Obstajata dve možnosti razumevanja farse zaznavanja:

Vzročno zaznavanje je (po Hallerju) razmerje zunanjega predmeta v fizikalni realnosti, ki učinkuje na čute. Vkolikor vzročnemu razmerju spodrsne, nam je na voljo naslednja razlaga: Obstaja sodba, in sodba povzroča zaznavo, vendar pa v realnosti ni predmeta oziroma stanja stvari, ki bi bilo v oporo sodbi, in ki bi s pomočjo sodbe bilo v oporo zaznavi. Tako imamo

(A) čutno zaznavanje ← Sodba (← Fizikalna realnost).

Če torej razumemo farsno zaznavanja kot spodrslo vzročno razmerje, potem povzroča čutno zaznavo zgolj sodba (brez fizikalne realnosti).

Razumevanje farse zaznavanja kot navideznega opisa pa poteka na obraten način:

(B) čutno zaznavanje → Sodba (→ Fizikalna realnost).

Sedaj je čutno zaznavanje s pomočjo sodbe (jezika) usmerjeno na fizikalno realnost, ki se ne pojavi.

Te dve smeri razlage farse zaznavanja sta po Hallerju pravzaprav dve smeri razumevanja in upravičenja zaznavanja. En način upravičenja zaznavanja je, ko pričnemo s predmetom kot z vzrokom zaznavanja. Drugi način je, ko je organizmova zaznava usmerjena na predmet. (Haller 1982, str. 139.) Primer farse zaznavanja jasno kaže te dve smeri razumevanja.

Haller se oprime druge vrste razumevanja, kjer prične čutno zaznavanje, ki je usmerjeno na sodbo. En razlog za upoštevanje te razlage je njena ontološka varčnost. Pri tem ni nujno predpostavljen poseben empirični svet. Prav tako pa ne predpostavlja posebne pojmovne sheme, sodb, ki bi nekako neodvisno vplivale na zaznavanje. Haller se torej ne oprime razlage (A), ki, kot se zdi, pomnožuje (v tem primeru ne-obstoječe) fizikalne bitnosti in pojmovne sheme. Oprime se razumevanja (B), ki ne pomnožuje niti sodb in niti fizikalne realnosti. V primeru (B) je čutno zaznavanje usmerjeno k sodbi.

ii. Razmišljanje, kako je Haller glede zaznavanja nativist

Kaj je vključeno v Hallerjevo razumevanje zaznavanja?

Sedaj bom trdil, da je Hallerjevo razumevanje združljivo z brentanovskim nativističnim pogledom na zaznavanje.

Morda je najbolj enostaven način za razumevanje Hallerjevega in Brentanovega zaznavanja trditev, da je zaznavanje usmerjeno neposredno k sodbi. Pravzaprav zaznavanje je sodba! Vkolikor pa je zaznavanje sodba, potem je vsako zaznavanje kot takšno upravičeno po meri razvidnosti. Kajti vse sodbe so razvidne.

Brentanovska zveza je v tem, da je vsak del zaznavnega prostora oprimerjen prostor. Vsak del zaznavnega prostora je oprimerjen prostor sodbe. Morda je zato ustrezen izraz farsa. Zaznavanje nas sili, da v prostoru sodbe identificiramo nekaj, kar je temu

ekvivalentno. Če to nekaj ne obstaja, kaže oprimerjenje dela prostora na to, kot da bi nekaj obstajalo. Zato je farsa zaznavanja pomemben primer.

To pa pomeni, da pride do zaznavnega upravičenja, ne da bi zunanji predmet nujno obstajal. Takšen je primer barve ali pa mavrice: ko ju zaznavam, sicer nekaj zaznavam, vendar pa ta nekaj ni nujno zunanji predmet. Poleg tega pa o obstoju zunanjega predmeta, tudi vkolikor obstaja, le sklepamo. Na podoben način pravi Brentano: "Prepričanja glede resničnosti obstoja telesnega sveta pa si potemtakem ne bomo pustili vzeti" (Brentano 1979, str. 88). Tako je pogled na zaznavanje kot na sklepalno sodbo temelj za to stališče. Vendar tedaj zaznavanja ne moremo razumeti, kot da ga povzroča fizikalna realnost, moramo ga razumeti, kot da je usmerjeno na zaznavni (=sodbeni) prostor.

Če je zaznavanje sodba oziroma če je usmerjeno na sodbo, je to Hallerjevo stališče blizu Brentanovemu.

Vendar pa je po Hallerju Brentano empirist. Na področju občutkov Brentano empirizem zavrže in se oklene nativizma. Nativizem je tod stališče, da zaznavanje oziroma čutenje nastopi s prostorskim oprimerjenjem. V nasprotju s tem empiristi menijo, da prostorsko ni vključeno v zaznavanje oziroma v občutke.

Tako se je Haller, podobno kot je to storil že Brentano, prisiljen okleniti nativizma.

Kaj pa potem trdi empirizem? Trdi, da pričnemo s fizikalno realnostjo, ne da bi bil v zaznavanje vključen prostor. Sodba, v katero je vključeno prostorsko, je zgrajena na podlagi ne-prostorske fizikalne realnosti. Vprašljivo pa je, ali takšna (prostorsko) neoprimerjena realnost obstaja. Vsakršno zaznavanje vključuje prostor (sodbo), in preveč bi bilo, če bi poleg tega predpostavili še zunanjo realnost. Tako se zdi naslednji empiristično zamišljen diagram (A) prazen:

(A) Čutno zaznavanje \leftarrow Sodba (\leftarrow Fizikalna realnost).

S tem v nasprotju se Haller oprime diagrama (B):

(B) Čutno zaznavanje \rightarrow Sodba (\rightarrow Fizikalna realnost)

kjer je zagotovljeno upravičenje zaznave.

Zakaj pa se potem Haller zavzema za pomembnost Brentanovega empirizma?

Občutki niso zaznave. So temelj zaznave. Celo ta temelj, trdi Brentano, je nujno prostorsko oprimerjen, in tako bo tudi s primerom zaznavnih predmetov.

Haller govori tudi o pomenu sklepanja pri oblikovanju zaznavnih predmetov, o oblikovanju, ki prične z nami samimi.

c. Povezanost tez o prostoru ter o zaznavanju

Ni težko opaziti, da sta tezi o prostoru ter o zaznavi med seboj povezani. Tako je tudi jasno, da lahko prostorsko razširimo od občutkov k zaznavi ter da je posplošitev v tej smeri upravičena.

8. Hallerjevi ter Brentanovi pogledi na prostor so med seboj združljivi

Sklenemo lahko, da sta stališči Hallerja in Brentana združljivi, vkolikor vzamemo prostor za merilo oprimerjenja. V tem pa ni nič nenavadnega, kajti Haller in Brentano

sta oba pristaša teze o vrojenosti.

Literatura:

- Brentano, Franz (1968). *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Hamburg: Meiner.
- Brentano, Franz (1979). *Untersuchungen zur Sinnespsychologie*. Hamburg: Meiner.
- Brentano, Franz (1979). "Über Individuation, multiple Qualität und Intensität sinnlicher Erscheinungen." V Brentano, Franz (1979). str. 66-89.
- Chisholm, Roderick (1979). "Einleitung". V Brentano, Franz (1979), str. VII-XXVI.
- Haller, Rudolf (1986). "Dinge im Raum". Ein Fragment. Graz: *Durch* 1.
- Haller, Rudolf (1989). "Franz Brentano, ein Philosoph des Empirismus." Dettelbach: *Brentano Studien* 1., Röhl Verlag, str. 19-30.
- Haller, Rudolf (1982). *Urteile und Ereignisse*. Studien zur philosophischen Logik und Erkenntnistheorie. München: Alber.
- Potrc, Matjaž (1993). *Phenomenology and Cognitive Science*. Dettelbach: Röhl Verlag.